

ÜMMÎ

sebeple başkaları için bir eksiklik sayılan ümmîliğin Resûl-i Ekrem için bir meziyet kabul edildiği vurgulanır. Mutasavvıflar içinde Resûlullah'ın ümmîliğine farklı anlam yükleyenler vardır. Meselâ İsmâil Hakkı Bursevî, A'râf sûresinin 157. âyeti çerçevesinde kelimenin sözlük anlamını zikrettikten sonra mutasavvıfların itibar ettiği bazı rivayetlere dayanarak Hz. Peygamber'in ümmî oluşuna "mevcûdatın aslı" (ümmü'l-mevcûdât) şeklinde işâri bir mâna da vermektedir (*Rûhu'l-beyân*, III, 255). Öte yandan Resûl-i Ekrem'in nübüvvetten önce ya da sonra okuma yazma bilip bilmediği hususu tartışılmıştır. İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu, onun nübüvvetten önce bir kitaptan okumadığı gibi yazmadığını da ifade eden âyetten hareketle (el-Ankebût 29/48) Resûlullah'ın hayatı boyunca okuyup yazmadığını söylemektedir. Buna karşılık nübüvvetten sonra onun bir miktar okuduğu ve yazdığı şeklinde görüşler de vardır. Ebû'l-Velîd el-Bâcî, Hudeybiye Antlaşması'yla ilgili rivayetlerde (Buhârî, "Şulh", 6; "Meğâzî", 43) Hz. Peygamber'in bu antlaşmada yer alan bir ifadeyi bizzat yazarak düzelttiği yolundaki ifadeye dayanıp onun yazabildiğini belirtmektedir. Ancak bu yazma öğrenime bağlı değildir ve onun nübüvvetini gösteren mucizelerden biridir, ayrıca ümmîlik vasfını da ortadan kaldırmaz (*Tahkîku'l-mezheb*, s. 218-221; ayrıca bk. Kettânî, I, 249-253).

Batılı araştırmacılar, ümmînin okuma yazma bilmeyen kimseyi ifade etmediği hususunda genelde görüş birliği içindedir. Onlar, ilk defa Medine döneminde ortaya çıktığını söyledikleri ümmî kelimesine ümmetin İbrânîce'deki kullanımından hareketle "putperest, kutsal bir kitabı olmayan kimse" gibi anlamlar yüklemiştir. Horovitz, Hz. Muhammed ve kavmi hakkında Cum'a sûresinde zikredilen "ümmiyyîn" kelimesini "putperestler arasından ve putperestler için bir peygamber" diye yorumlamış, bu bağlamda İbrânîce'de yahudi olmayanları ifade etmek üzere kullanılan "dünya milletleri" (ummöt hä-ölâm) terkinine dikkat çekerek Hz. Muhammed'in kendisini yahudilere "yahudi olmayanlara gönderilmiş peygamber" (nebi'e ummöt hä-ölâm) şeklinde takdim ettiğini ileri sürmüştür (*Koranische Untersuchungen*, s. 52). Onun bu anlayışını benimseyen Paret ise Hz. Muhammed'in kendisinin putperest ve putperestlere gönderilmiş peygamber olmasını bir saygısızlık diye görmediğini belirtmiş, bu kelimenin İbrânîce'deki sınırlarını tam bilmediği için kendini böyle nitelemiş olabileceğini söylemiştir. Ayrıca A'râf

sûresinin 156. âyeti, Muhammed ümmetinden övgüyle söz eden Âl-i İmrân sûresinin 104 ve 110. âyetleriyle mukayese edildiğinde ümmî (ümme) kelimesinin bir anlam değişikliği kazanabileceğini iddia ederek tamamen spekülasyona dayalı fikirler ortaya koymuş (*Enzyklopaedie des Islam*, IV, 1101), ümmîyi Kur'an'da geçtiği bütün yerlerde putperest (heiden) kelimesiyle karşılamıştır (*Der Koran*, s. 19, 44, 49, 121, 394). Paret'in bu yaklaşımı, Arapça inen Kur'an'ı bu dildeki kullanımları dikkate almadan yahudi terimleriyle açıklamış olması bakımından eleştirilmiştir (*DMİ*, II, 645-648; Bâcî, neşredenin girişi, s. 37-41). Neticte itibarıyla şarkiyatçıların, ümmîye "okur yazar olmayan" mânasının -Kur'an'ın Hz. Peygamber'in sözü değil Allah kelâmı oluşunu temellendirmek amacıyla- müslüman âlimler tarafından sonraki dönemlerde yüklediği görüşünü benimsediği anlaşılmaktadır.

Şarkiyatçılar ayrıca ümmînin Medine döneminde karşılaşılan bir kelime olduğunu söylüyorsa da kaynaklara göre Hz. Peygamber'i bu vasıfla tanıtan iki âyetin yer aldığı A'râf sûresi Mekke devrinde indiği gibi onu bütün insanlığa müjdeleyici ve uyarıcı bir peygamber şeklinde niteleyen âyetin yer aldığı sûrenin de (Sebe' 34/28) Mekke döneminin ikinci yarısında indiği bilinmektedir. Dolayısıyla gerek kelimenin Medine devrinde ortaya çıktığı, gerekse Hz. Muhammed'in kendini sadece Araplar'a gönderilmiş bir peygamber olarak nitelediği iddiasının dikkate alınmaya değer bir dayanağı yoktur. Âl-i İmrân sûresinin 20. âyetinde ilâhî bir kitabı bulunmayan müşrik Araplar'dan ümmîler diye söz edilmesi okuma yazma bilmemenin Araplar'ın öne çıkan özelliği olması sebebiyledir; zira Cum'a sûresinin 2. âyetinde ve yukarıda işaret edilen hadisteki kullanımlar da bu anlamı teyit etmektedir. Ayrıca Bakara sûresinin 78. âyetinde Ehl-i kitap'tan bir topluluğun "kitabı bilmeyen ümmîler" şeklinde nitelendirilmesi kelimeye "müşrik" anlamının verilmesinin isabetsizliğini göstermektedir. Diğer taraftan tevhid dinini bütün insanlara tebliğ etmekle görevlendirildiğini söyleyen bir peygamberin kendini putperest olarak nitelediğini ya da başka bir dinin kavramlarıyla tanıtmaya kalkıştığını düşünmenin kabul edilebilir bir yanı yoktur.

Ümmî ayrıca divan edebiyatında -tahsil görmüş ya da görmemiş olsun- bazı şairlerin şiirlerini Allah'tan aldıkları ilhamla söylediklerini ifade etmek üzere mahlas olarak da kullanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, II, 43, 56, 122, 129; Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleymân* (nşr. Abdullâh Mahmûd Şehhâte), Kahire 1979-88, I, 118, 285; II, 67; IV, 325; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (nşr. Sidkî Cemîl el-Attâr), Beyrut 1415/1995, I, 528; III, 291-292, 431-433; VI, 112-113; XIV, 119-120; Bâcî, *Tahkîku'l-mezheb* (nşr. Ebû Abdurrahman b. Akil ez-Zâhirî), Riyad 1403/1983, s. 218-240, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 30-41; Zemaşerî, *el-Keşâf* (nşr. M. Abdüsselâm Şâhin), Beyrut 1415/1995, I, 158, 341, 367; Fahrreddin er-Râzî, *Meââtîhu'l-ğayb*, Beyrut 1411/1990, XV, 20; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhtâ*, [baskı yeri yok] 1403/1983 (Dârü'l-fikr), IV, 403; İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, İstanbul 1389/1969, III, 251, 255; Th. Nöldeke, *Geschichte des Qorâns* (nşr. Fr. Schwally), Leipzig 1909, I, 11-17; Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s. 303-307; J. Horovitz, *Koranische Untersuchungen*, Berlin-Leipzig 1926, s. 51-53; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriyye* (Özel), I, 249-253; R. Paret, *Der Koran: Übersetzung*, Stuttgart 1996, s. 19, 44, 49, 121, 394; a.m.f., "Ümmî", *Enzyklopaedie des Islam*, Leiden 1934, IV, 1100-1101; I. Goldfeld, "The Illiterate Prophet (Nabî Ummî): An Inquiry into the Development of a Dogma in Islamic Tradition", *Isl.*, LVII (1980), s. 58, 67; S. Günther, "Muhammad, the Illiterate Prophet: An Islamic Creed in the Qur'an and Qur'anic Exegesis", *Journal of Qur'anic Studies*, IV/1, London 2002, s. 16; Ahmed M. Şâkir, "Ta'lik 'alâ makâl ümmî", *DMİ*, II, 645-648; Nihad M. Çetin, "Ümmî", *İA*, XIII, 104-106.

MEHMET SUAT MERTOĞLU

ÜMMÎ KEMAL

(bk. KEMAL ÜMMÎ).

ÜMMÎ SİNAN

(ö. 976/1568)

Halvetiyye tarikatının
Sinâniyye kolunun kurucusu
(bk. SİNÂNİYYE).

ÜMMÎ SİNAN

(ö. 1067/1657)

Halvetî şeyhi, şair.

Antalya Elmalı'da doğdu. Adı Yûsuf, babasının adı İbrâhim'dir. Bazı eserlerde adının Muhammed şeklinde verilmesi (meselâ bk. Ayvansarâyî, vr. 46^a; *Osmanlı Müellifleri*, I, 85) yanlıştır. Şiirlerinde mahlas olarak hem "Ümmî Sinan"ı hem "Sinân-ı Ümmî"yi kullanmasından dolayı kaynaklarda her iki mahlasıyla da yer almış, bu farklı adlandırma günümüze kadar devam etmiştir. Vakıf muhasebe defterlerinde kendi adıyla anılan camiyi (Şeyh Ümmî Sinan Camii; BA, Nezaret Sonrası Evkaf Defterleri [EV], nr. 15024, s. 2, 49) Evliya Çelebi Ümmî Sinan Efendi Camii diye

kaydetmekte ve kendisinden Ümmî Sinan Sultan diye söz etmektedir (*Seyahatnâme*, IX, 280, 281). Özellikle bu iki kayıttan Ümmî Sinan adlandırmasının daha doğru olacağı anlaşılmaktadır. Ailesi ve öğrenim durumu hakkında bilgi yoktur. Son yıllarda yapılan bazı çalışmalarda Elmalı'da tekke ile medreseyi birlikte yürüttüğü ileri sürülmekteyse de (meselâ bk. Ekiz, *Dünden Bugüne Elmalı*, s. 148) eski kaynaklarda Elmalı'da böyle bir medreseden söz edilmemektedir. Bir medreseye devam ettiği ya da medresede ders verip vermediği bilinmemektedir. Niyâzî-i Mısırî gibi bir sûfinin Uşak'ta kendisine intisap ederek onunla birlikte Elmalı'ya gittiği ve 1647-1656 yılları arasında yanında kalıp ondan seyrüsülûkünü tamamladığı bilinmektedir. Bu da onun bir sûfî olarak devrinde geniş bir çevreyi etkisi altına aldığını göstermektedir. Halvetiyye'nin Ahmediyye kolunun kurucusu Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin'in halifelerinden Abdülvehhâb (Vehhâb) Ümmî'nin halifesi Eroğlu Nûrî'ye (ö. 1012/1603) intisap ederek hilâfet alan Ümmî Sinan'ın şöhretinin saray çevrelerine kadar ulaştığı, devlet ricâlinin isteğiyle oğullarından birini halifesi Niyâzî-i Mısırî ile İstanbul'a gönderdiği rivayet edilmektedir (Mustafa Lutfî, s. 17). Niyâzî-i Mısırî'nin *Mevâidü'l-irfân* adlı eserini istinsah eden halifesi Mustafa Efendi, Ümmî Sinan'ın Eroğlu Nûrî'nin vefatı üzerine fûrûat esmâsını Denizlili Mazharî (Mazhar) Sultan'dan tamamladığını ve daha sonra hilâfet makamına geçtiğini söyler (*Mawaidu'l-irfân*, s. 95). Divanında Abdülvehhâb Ümmî'nin halifelerinden olduğu anlaşılan Mazharî Sultan'ın metheden iki şiiri bulunmaktadır.

Niyâzî-i Mısırî, Ümmî Sinan'dan övgüyle bahseder, mürşid-i kâmil olduğunu, âyet ve hadislerin esrarını bildiğini söyler. Halifelerinden Şeyh Muslihuddîn Mustafa Uşşâkî, Gülaboğlu Mehmed Askerî, Uşaklı Ahmed Matlaî, Çavdaroğlu Müftî Derviş gibi mutasavvif şairler de onu "kâmil bir mürşid, zamanın kutbu, velâyet tahtının sultanı, mârifet kânının ummanı" gibi sıfatlarla methetmiştir. Hüseyin Vassâf'ın isimlerini kaydettiği Kâşif ve Suphi Hasan efendilerin de Ümmî Sinan'ın halifeleri arasında yer aldığı anlaşılmaktadır. Başta Niyâzî-i Mısırî olmak üzere Uşşâkî, Askerî, Matlaî gibi müntesiplerinin Ümmî Sinan'dan hilâfet almaları, Antalya ve Elmalı'nın yanı sıra Afyon, Denizli, Uşak, Kütahya gibi şehirlerde tanınip sevilmesinde ve adının yayılmasında etkili olmuştur. Ayrıca bazı ilâhilerinin çeşitli mecmualarda bu-

lunması ve bir kısmının bestelenmesi (*İlahi Mecmuası*, vr. 13^b, 21^b; *Mecmûa-i İlahiyyât*, vr. 42^b) onun şiirlerinin değişik meclislerde okunageldiğini göstermektedir. Hz. İsmâ ve Mehdi olduğuna şahitlik etmesini istediğinden Niyâzî-i Mısırî ile arası açılan Halvetî-Sivâsî şeyhi Mehmed Nazmi Efendi'nin onun hakkında ağır sözler sarfettiğinden sonra Yiğitbaşı kolu şeyhleri Tâlib Ümmî, Eroğlu Nûrî ve Ümmî Sinan'ın cahil ve Şeyh Bedreddin itikadında olduklarını söylemesinin (*Hediyetü'l-ihvân*, vr. 81^{a-b}) ne derece gerçeği yansıttığı tartışmalıdır. 25 Cemâziyelâhîr 1067'de (10 Nisan 1657) vefat eden Ümmî Sinan'ın mezarı Elmalı'da kendi adını taşıyan caminin bitişiğindeki türbededir. 1926'da yıkılan cami ve türbe 1959'da yeniden yapılmıştır. Ümmî Sinan'ın Süleyman ve Selâmi Halil adlarında iki oğlu vardır. Babalarından eğitim alan ve her ikisi de şair olan oğulları şiirlerinde "Hakîrî" ve "Selâmi" mahlaslarını kullanmıştır. Ümmî Sinan ile Halvetiyye'nin Sinâniyye kolunun kurucusu İbrâhim Ümmî Sinan (ö. 976/1568) eski ve yeni kaynaklarda birbirine karıştırılmıştır. Bu durum şiirleri için de söz konusudur. Meselâ *İstanbul Kitaplıkları Yazma Divanlar Kataloğu*'nda (İÜ Ktp., TY, nr. 512; Beyazıt Devlet Ktp., nr. 3356) ona ait divan nüshaları İbrâhim Ümmî Sinan adına kaydedilmiştir.

Eserleri. 1. Kutbü'l-meânî. Yedi bölümden oluşan devriye türündeki bu mensur eser "insanın âlem-i ervâhtan âlem-i süffîye ne tarikile nüzûl edip ne tarikile urûc edeceğini beyan etmek" için yazılmıştır (vr. 64^b). Tek nüshası bulunan eser üzerine (İzmir Millî Ktp., nr. 2011/5, vr. 63^b-74^a) yüksek lisans çalışması yapılmıştır (Mehmet Erdem, *Sinan Ümmî ve Kutbü'l-meânî İsimli Risalesi Üzerine Bir İnceleme*, 1997, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi). **2. Divan.** Eserde tevhid, münâcât, na't-istişfâ, methiye, mersiye, nasihatnâme, silsilenâme, devriye ve şathiye türünde 145'i aruzla toplam 200 şiir vardır. Ümmî Sinan birçok mutasavvif şair gibi şiirlerini irşad vasıtası olarak kullanmış, zaman zaman öğütler vermiştir. Ayrıca çağındaki aksaklıkları, bozuklukları eleştirmekten geri durmamış, bunun için müstakil bir şiir yazmıştır (*Ümmî Sinan Divanı*, s. 239). Bu da onun toplumun dertleriyle ilgilendiğini göstermektedir. İstanbul'da basılan divanın (1299) dört yazma nüshası esas alınarak A. Azmi Bilgin tarafından tenkitli neşri yapılmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Ümmî Sinan Divanı: İnceleme-Metin (haz. A. Azmi Bilgin), İstanbul 2000; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 280-281; Niyâzî-i Mısırî, *Mawaidu'l-irfân: İrfan Sofraları* (trc. Süleyman Ateş), Ankara 1971, s. 95; Mehmed Nazmi Efendi, *Hediyetü'l-ihvân*, İÜ Ktp., TY, nr. 1604, vr. 81^{a-b}; Belliğ, *Güldeste*, s. 188-192; Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, III, 123; Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1375, vr. 46^a; Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, *Mecelletü'n-nişâb*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 628, vr. 260^a; a.m.f., *Meşâyihnâme-i İslâm*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 176/1, vr. 5^a-6^a; Harîrîzâde, *Tibyan*, III, vr. 130^a-134^a; Mustafa Lutfî, *Tuhfetü'l-asrî fi menâkibi'l-Mısırî*, Bursa 1309, s. 10-21; *Osmanlı Müellifleri*, I, 85; Süleyman Fikri, *Antalya Livâsî Târîhi*, İstanbul 1338r./1340, s. 187-191; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (haz. Mehmet Akkuş – Ali Yılmaz), İstanbul 2006, III, 98; *İlahî Mecmuası*, Mevlânâ Müzesi Abdülbaki Gölpinarlı Ktp., nr. 1656, vr. 3^a, 13^b, 21^b; *Mecmûa-i İlahiyyât*, Süleymaniye Ktp., Ali Nihat Tarlan, nr. 61, vr. 42^b; TYDK, I, nr. 61, s. 153; Abdullah Ekiz, *Sinan Ümmî ve Ahfadı*, Ankara 1962; a.m.f., *Dünden Bugüne Elmalı*, [baskı yeri yok] 2001, s. 148; Cemâl Kurnaz – Mustafa Tatcı, *Ümmî Sinan: Hayatı ve Şiirleri*, Ankara 1998; *TÜYATOK*, 111/07, nr. 2031, s. 185; Mustafa Tatcı, *Elmalı'nın Canları*, İstanbul 2008, s. 211-225; Hamit Dikmen, "Elmalılı Şeyh Yusuf Ümmî Sinan Efendi", *Erdem* (Ayдын Sayılı özel sayısı-II), IX/26, Ankara 1996, s. 643-649; A. Azmi Bilgin, "Ümmî Sinan'ın Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Eserleri", *TDED*, XXIX (2000), s. 13-30; Kenan Erdoğan, "Yunus Yolunda İki Şair", *Osm.Ar.*, sy. 26 (2005), s. 265-269.

A. AZMİ BİLGİN

ÜMMÎ SİNAN HÂFİZİ

(bk. ABDÜLLATİF EFENDİ, *Sütçüzâde*.)

ÜMMÎ SİNAN TEKKESİ

İstanbul'da
Eyüp ve Şehremini'de bulunan
iki Halvetî-Sinâni tekkesi.

Eyüp Ümmî Sinan Tekkesi. Eyüp ilçesinde Dügmeçiler mahallesi Ümmî Sinan sokağında yer almaktadır. Halvetiyye tarikâtının Sinâniyye kolunun piri İbrâhim Ümmî Sinan'ın (ö. 976/1568) kabrini barındıran ve bu sebeple pîr makamı olarak kabul edilen tekke Ümmî Sinan'ın sağlığında halifelerinden Nasuh Efendi tarafından kurulmuştur. İlk yapı muhtemelen küçük bir zâviye niteliğindedi ve kâgir duvarlı, çatılı bir tevhidhâne ile buna bağlı bazı müştemilâttan ve bir çeşmeden ibaretti. Ümmî Sinan'ın vefatını müteakip tevhidhânenin mihrap duvarının önüne bir türbe inşa edilmiş, zamanla türbenin güney ve batı yönlerinde küçük bir hazire teşekkül etmiştir. Tevhidhâne-türbe binası II. Mahmud tarafından 1826-1839 yılları arasında temelleri korunarak yenilenmiş,